

TARİHSEL BİR BAKIŞLA BİLİM – YÖNETİM BİRLİKTELİĞİ*

Behlül Üsdiken
Sabancı Üniversitesi

ÖZET

Bu makale, 1950'lerdeki bilimle yönetimi buluşturma isteklerinden başlayarak, o günlerden bu yana ortaya çıkan başlıca yönelimleri ve bunlar etrafındaki tartışmaları incelemektedir. Gelişmeler şimdilerde parçalı bir görünüme yol açmıştır. Doğa bilimci yönelim, ABD'de hala egemen olmakla birlikte, bir yandan da yöneticiler için işe yarar olana yeterince eğilmediği ileri sürülmektedir. Bu arada, doğa bilimleri modelinin alternatifleri yaklaşımlar ve yönetsel kaygılarla hareket edilmesini eleştiren bakış açıları da, esasen ABD akademik ortamı dışında olmak üzere ama, önemli mesafeler kaydetmiştir. Makale, son olarak da Türkiye'deki gelişmeyi izlemekte ve büyük ölçüde ABD'de üretilen bilgiye bağımlı olmakla birlikte, farklı bir yönetimsel çizginin oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Yönetimin bilimi, yöneticilik, yönetim incelemelerinde yeni akımlar, Türkiye'de yönetim incelemeleri.

ABSTRACT

Beginning with the aspirations in the 1950s towards coupling science and management, this article traces major orientations since then and the debates that they have engendered. These developments have culminated in a fragmented panorama. The scientific orientation prevails in the US, though with allegedly less than “due” attention to relevance. Alternatives to the natural science model and challenges to managerialist concerns have also made progress, though primarily outside the US academic environment. The article concludes by examining parallel developments in Turkey, where, although heavily dependent on knowledge production in the US, a distinct managerialist trajectory has emerged and has largely been sustained over time.

Keywords: Science of managing, managerialism, new currents in management studies, management studies in Turkey.

Amerikan General Elektrik şirketinin “yönetim danışmanlığı hizmetleri” bölümünden Smiddy ve Naum (1954: 31), *Management Science* dergisinin

* Bu makalenin önceki bir şeklini okuyup, yaptıkları eleştiri ve öneriler için Meltem Denizel, Şükrü Özen ve Arzu Wasti'ye teşekkür ederim. Söylemeye belki gerek yok ama, yine de, kalan eksiklikler ve hatalar benim sorumluluğumdur.

ilk sayısındaki ilk makalede “yönetmenin bilimi” olarak adlandırdıkları “gerçek” bir bilimin ortaya çıkmış olduğunu söylemekteydiler. *Management Science* da, iş dünyasıyla ilgili olup da, adında “bilim” sözcüğünün yer aldığı İngilizce yayınlanan ilk dergiydi (Engwall, 1998: 92-93)¹ Hemen hemen aynı sıralarda, bu kez de başlığında “bilim” sözcüğünü taşıyan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kökenli ikinci derginin (*Administrative Science Quarterly*) (Engwall, 1998: 92-93) ilk editörü Thompson (1956: 103), anılan yayının yine ilk cildinin birinci sayısında, “... idarenin bilimi ihtimalinin artık ciddiye alınmakta olduğunu” yazmaktaydı. Yine aynı sıralarda Drucker (1955: 124), “Yönetim Biliminin ... hem bilimsel, hem de Yönetici için yararlı”² olması gerektiğini söylemekteydi.

“Yönetim” veya “idare” sözcüklerinin “bilim” ile birlikte anılmasının ilk örnekleri yukarıda sözü edilen yayınlar değildir. İlk kullanım I. Dünya Savaşı sıralarına (Shenhav, 1999) rastlamakta, yaygın olarak da, ortaya attığı “bilimsel yönetim” terimiyle, Taylor’a (1911 / 1947) atfedilmektedir.³ Taylor’un zaman etütlerinin “bilimsel delil toplama yöntemi aracılığıyla işlerin doğru biçimde yapılmasının yollarını görgül olarak saptama” anlamında “bilimsel yönetimin gerçek başlangıcı olduğu” da ileri sürülmüştür (Wren, 1994: 109; vurgu benim). Yukarıda sözü edilen yazarlardan Smiddy ve Naum da (1954: 1 ve 6), “yönetmenin bilimiyle” Taylor arasındaki bağa ve bu “bilimin” gelişiminde Taylor’un özel yerine belirgin biçimde işaret etmektedirler.

Ancak, hem Smiddy ve Naum (1954), hem de Thompson’un (1956) makalesi, içinde yer aldıkları dergilerin de yayına başlamasıyla, 1950’ler ABD’inde yeni bir duruma geçişi yansıtmaktadır. Locke (1989: 29) bu durumu “yeni paradigma” olarak adlandırmıştır.⁴ Kastedilen, yine Locke’un (1989: 1) ifadesiyle, “bilimin, yönetim sorunlarının çözümüne uygulanmasıdır”. “Yeni paradigmanın”, önceleri yapılan ve yazılanlardan esas farkı da, yönetme işine doğa bilimlerini örnek alan bir anlayışla yaklaşılmasıdır.⁵

¹ Engwall’ın (1998: 92-93) de gösterdiği gibi, yüzyılın başlarında adında “bilim” sözcüğünün yer aldığı “ticaret” dergileri Almanya’da yayınlanmaya başlamıştı. Bakınız ayrıca Üsdiken (baskıda).

² Baş harflerin büyük yazılışı özgün metinde olduğu gibidir.

³ Yukarıda da değinildiği gibi, aynı sıralarda Almanya’da, bu kez “ticaret” ve “özel iktisat” bilimi ifadeleri kullanılmaktaydı (Üsdiken, baskıda).

⁴ Paradigma teriminin çok ve değişik anlamlarda kullanıldığının farkındayım. Locke da farkındadır. Kitabın ilk sayfasına koyduğu dipnotta da belirttiği gibi, terimi sadece “insanların yönetimi incelerken dayandıkları, zaman içinde değişebilen ve değişmiş olan, varsayımlar topluluğu” olarak anlamaktadır (Locke, 1989: 1n). Bu bağlamda Kuhniyen anlamıyla (Kuhn, 1970/1996), bir “varsayımlar topluluğunun” değerini saf dışı ederek yerini alması şeklinde, kullanılmaktadır.

⁵ Burada tekrar, sözü edilen türden bir anlayışın ve akademikleşmenin, odak konunun yönetim değil de “işletmenin” olduğu bir şekilde, Almanya’da 1920’lerden itibaren görüldüğüne işaret

Böyle bir anlayış üzerine kurulan ve üniversiter ortamlarda yer bulan disiplin(ler)in de, böylelikle, iki temeli şekillenmiştir. Bunlardan biri “bilimcilik”, diğeri de “yönetimcilik” olarak adlandırılmıştır (Üsdiken ve Leblebici, 2001). Bilimcilik, doğa bilimleri modelini esas alma, yönetimcilik ise, en temelde, yönetim sorunlarına çözüm üretmeye dönük olma anlamına gelmektedir. Üsdiken ve Leblebici'nin (2001: 378) belirttikleri gibi, bilim ve yönetimin bu şekildeki birlikteliği, başlarda “mutlu” ve “umut veren” bir beraberlik olarak görülmüştür (ayrıca, Üsdiken ve Erden, 2001). Öte yandan, birlikteliğin kendisi ve öğeleri, geçen zaman içinde, çeşitli sorgulamaların, gerginliklerin ve ayrışmaların kaynağı da olmuştur (Üsdiken ve Leblebici, 2001).

Bu makale 1950'lerde ABD'nin başı çekmesiyle şekillenen ve oradan da başka yerlere yayılan “bilim-yönetim” birlikteliği üzerinedir. Odak konu bu olmak üzere, makale üç yönde katkı yapmayı ummaktadır. Bunlardan birincisi, “bilim” ve “yönetimin” bir araya getirilmesi sırasında oluşan anlayış ve beklentileri ortaya koymaktır. Makale ikinci olarak da, geçen 40-50 yıllık süre zarfında bu birliktelik etrafındaki tartışmaları ve bugün gelinen noktaları göstermek istemektedir. Son olarak da, bilim-yönetim birlikteliği meselesi Türkiye ortamına taşınmaktadır. Burada da, Türkiye'de bu alandaki akademik faaliyetin, 1950'lerden itibaren neredeyse tümüyle ABD'ye bağımlı olarak gelişmesine karşın, nasıl farklı bir çizgi oluşturup sürdürdüğü gösterilmek istenmektedir.

BİLİM VE YÖNETİM: İLK BULUŞMALAR

Locke'un (1989) “yeni paradigma” terimiyle kastettiği, doğa bilimlerinin anlayış ve usullerinin yönetim alanına ithal edilişi, 1950'lerle birlikte ABD'de sosyal bilimlerin tümünde görülen yönelime (Boulding, 1958: 15-16; Easton, 1957: 110-111) koşut niteliktedir. Hemen akabinde, ABD'de o zamanlara kadar düşük düzeyli kalmış ve uygulama bilgi ve becerisi kazandırmaktan öteye gidememiş iş hayatına yönelik eğitimi de “bilim” temelli hale dönüştürme çabalarını getirmiştir (Gordon ve Howell, 1959; McFarland, 1960; Pierson, 1959).

Dolayısıyla, 1950'li yıllarla gelen bu gelişmeler, ABD için, Locke'un (1989) da “yeni paradigma” terimiyle ifade etmeğe çalıştığı gibi, yüzyılın başlarından beri yürütülen yönetimi daha etkili kılma arayışlarıyla bir “kırılma” teşkil etmektedir. Ancak, bütün bu tür kırılma dönem ve süreçleri için bekleneceği gibi, “eskiyi” de bazı yönleriyle bünyesinde barındırır haldedir. Ayrıca, yararlanmak üzere farklı bilim dallarına da dönülmüştür.

etmek gerekir (bkz Üsdiken, baskıda). Ancak Almanya'daki bu erken gelişmenin dünya üzerindeki etkisi ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrasındakine kıyasla sınırlı olmuştur.

Dolayısıyla daha en başlarda, dayanılan bilim ve eskinin hangi geleneğine eklenildiğine bağlı olarak bir farklılaşma belirmeye başlamıştır. Daha 1950'lerin ortalarında iki ana çizginin şekillendiğini ileri sürmek mümkündür.

Bunlardan biri, yönetme işiyle ilgilenmenin köklerini teşkil eden ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren mühendislerce yürütülen hareketin (Jenks, 1961: 430; Shenhav, 1999), hep iddia ettiği bilim niteliğini, matematiğe dayanarak kazanması yönünde biçimlenen çizgidir. Yukarıda değindiklerimiz arasında, *Management Science* (MS) dergisi bu yönelimin ilk yayın ortamını oluşturmuştur. Derginin ilk yazısı olan Smiddy ve Naum (1954: 6) makalesinde Taylor ve izleyicileri, “yönetmenin bilimi” için o gün varılan noktanın başlangıcı olarak görülmektedir. Hatta Smiddy ve Naum (1954: 6), 1950'lerdeki dönüşümle eskinin arasındaki bağı kuvvetlendirmek istercesine, Taylor'un görgül bulgularının ötesine gitmek ve “kuramsal açıklama ve formüller” bulmak üzere “zamanın yetenekli matematikçilerinin yardımını istediğini” de belirtmektedirler. O günlerde MS zemininde ağırlıklı dile getirilen niyet ve anlayış da, Taylor'un “verimlilik” iddialarından ve “mühendislik” yaklaşımından (Shenhav, 1999: 93 ve 115) aslında farklı değildir. Örneğin Charnes (1955: 180), “ortaya çıkmakta olan ve çıkacak bilimsel gelişmelerin yönetim için gizil yararlarından”, Weinwurm (1957: 227), “yönetsel sorunlar için çözümlerden” ve, nihayet, Goode (1958: 365) “yönetime hizmet etmekten” söz etmektedir. Dolayısıyla, yapılmak istenen, mühendislikte olduğu gibi, ama bu kez yönetme işi için, daha “iyi” çalışacak, daha “iyi” sonuçlar verecek yollar, usuller ve teknikler geliştirmektir. Taylor'a kıyasla daha fazla “bilimleşmeyi” sağlayacak olan da, matematiksel modellemedir. Gerçi o günlerde bile matematiğin bunu ne kadar yapabileceği konusunda tartışmalar vardır (örneğin, Charnes, 1955; Weinwurm, 1957; Greenhut, 1958). Yine de, MS'in editörü Churchman (1955: 187), esas adanmışlıklarının “yönetimin bilimine” olduğunu ve bilimin gelişmesi için her yaklaşıma yer vermek istediklerini söylemesine rağmen, seçenekleri sıralarken matematiksel modellemeyi en başa koyarak, MS'in simgelediği çizginin dayanağı ve usulleri itibarıyla egemen yönelimini göstermektedir. Yönetmenin bilimi, matematiksel modellemeyle gelişecektir.

İkinci ana çizgiyi ise, dayanaklarını sosyal bilimlerde arayan yaklaşım oluşturmaktadır. Bu çizgiye yayın ortamı oluşturan ilk dergi de *Administrative Science Quarterly*'dir (ASQ). Başlığında “yönetim” yerine “idare” sözcüğünün yer alması dışında, ASQ da, ilk bakışta, niyet itibarıyla MS'e benzer görünmektedir. Churchman'ın (1955: 187), değindiğim editör duyurusundaki “insan idaresinin biliminin gerçek bir ihtimal olduğu” ifadesi, ASQ'nun ilk editörü Thompson'un (1956: 103) başta yer verdiği sözlerine çok benzemektedir. Ayrıca, Thompson (1956: 103) da “idare biliminin

uygulamalı bir bilim olacağından” söz etmektedir (ayrıca, Boulding, 1958: 2). Aynı şekilde, bilimin usullerine ve bilimsel yaklaşımın özelliklerine dayanacağını belirtmektedir (Thompson, 1956: 104-105). Ancak, o günlerdeki genel eğilimleri yansıtan bu anlayışların ötesinde, ayrı bir çizginin söz konusu olduğuna işaret eden farklar belirlemeye başlamaktadır. Hemen göze çarpanı, Thompson’un (1956: 106) Taylor’dan veya Smiddy ve Naum’un (1954) sıraladığı başka bazı isimlerden söz etmemesi, “eskiyi” temsil edenler arasında Barnard, Fayol, Folett, ve Urwick gibilerine yer vermesidir. İkincisi, Thompson’a (1956) göre, bu alanın “temel bilimlerini” sosyal bilimler oluşturacaktır (ayrıca, Boulding, 1958: 1; Litschfield, 1956: 10-11). Bununla bağlantılı olarak da, iş dünyasına odaklanmışlık yerine yönetsel ortamları daha genel kapsamlı olarak alan bir anlayış görülmektedir. Üçüncü olarak da, MS’in temsil ettiği çizgide işe yarar teknik geliştirmek (bilime dayalı olmak üzere) esas iken. Thompson’da (1956: 110) “teoriden” daha fazla söz edilmekte ve “araştırmaların büyük bölümünden hemen uygulanabilir sonuç elde etme baskısının kalkması gerektiği” söylenmektedir.

MS ve ASQ’da ilk yayın zeminlerini bulan bu iki ana çizgi, dayanakları itibariyle farklar göstermelerine karşın, Locke’un (1989) “yeni paradigma” olarak adlandırdığı yöne hızlı bir dönüş çabasını yansıtmaktaydılar. Bu ortak paydada, ancak kendi yollarında ve aralarında bir çatışma olmaksızın, ilerlemişlerdir. Her ikisi de bu süreç içinde yönetim dışındaki alanlarda yetişmiş akademisyenler için çekici olmuşlardır (House ve Miner, 1969: 452; McFarland, 1960: 9). MS’in temsil ettiği çizgi vesilesiyle, matematik ve doğa bilimleri, diğerinde de sosyal bilimler geçmişli insanlar yönetim konularına girmişlerdir (Zand ve Sorensen, 1975: 532-533). Dolayısıyla bir tarafta mühendislerin, kökleri Taylor ve zamandaşlarına giden yönetim sorunlarına çözüm arama geleneğinin (Shenhav, 1999) matematikle buluşmasıyla şekillenen çizgi vardır. Diğer tarafta ise, yöneticilik yapmış olanların kendi tecrübelerine dayanarak fikir ve “ilke” üretmeleri geleneğiyle, Amerikan psikolog ve sosyologlarının o yılların ortamı içinde örgütlere göstermeye başladıkları ilginin yakınlaşmasıyla oluşan bir yönelim görülmektedir (Goelz, 1958).

Söz konusu iki dergiye bakmakla yetinmek, en baştan iki çizgiye ayrılma meselesi dışında, Locke’un (1989) bahsettiği “devrimin” hiç mücadeleye sahne olmaksızın gerçekleşmiş olduğu izlenimini verebilir. Ancak tam da böyle olmamıştır. Fayol, Barnard veya Gulick gibi yöneticilik kökenli yazarların o günlerdeki akademisyen uzantıları, “yeni paradigmanın” sosyal bilimlere dayanan tarafının güçlenmesi karşısında kendi anlayışlarını korumaya ve geliştirmeye çalışmışlardır. “Bilim”, “kuram” gibi terimleri kullanmakla birlikte, dayanağı doğa bilimleri modeli olmayan, eskinin “uzman görüşüne” (Estafen, 1971) dayalı bu anlayış, ifade zeminini, ders

kitapları ve daha uzun tarihçesi olan *Harvard Business Review* (HBR) gibi dergiler (Dunbar, 1983) yanında, 1950’lerde ABD’de çıkmaya başlayan dergilerden üçüncüsü olan *Academy of Management Journal*’da (AMJ) da bulmuştur. “Uzman görüşü” anlayışıyla kastedilen, yönetici, danışman veya akademisyen konumundakilerin, kendilerinin veya başkalarının kişisel tecrübelerine, başarılı örneklerle, okuduklarına, sezgilerine ve inançlarına dayalı olarak yönetme işinin nasıl daha iyi yapılacağına ilişkin ortaya düşünce, görüş ve ilkeler koymalarıdır (kıyaslayınız, Estafen, 1971; Whitley, 1988). AMJ, organı olduğu ABD’deki yönetim akademisyenlerinin mesleki kuruluşunun (*Academy of Management*) amaçlarıyla da bağlantılı olarak, “yönetimi” bağımsız bir akademik disiplin haline getirme ve iş hayatıyla ilgili okullarda yer edindirme çabasında, “uzman görüşçü” çizgiyle, “yeni paradigmacılığa” daha eğilimli olanların “koalisyonuna” zemin teşkil etmiştir. Bu “koalisyonda”, başlardaki ana gayeyi, akademik disiplin kimliği kazanabilmenin şartı olarak kabul edilen bir “genel yönetim teorisi” geliştirme teşkil etmiştir. İstenen, umulan ve “kaçınılmaz görülen” (örneğin, Frederick, 1963: 212), Keynes gibi birinin yönetim alanı için de çıkmasıdır. “Genel teori” gelince, yönetimi “bir bilim olmaya doğru itecek, böylelikle de yöneticilerin karşılaştıkları sorunların daha kolay ve kesin biçimde tanımlanmasını ve çözümünü sağlayacaktır” (Frederick, 1963: 218). AMJ’in ilk ciltleri bu “genel teorinin” nasıl oluşması ve neler içermesi gerektiğiyle ilgili tartışmalara sahne olmuş, bu arada, “koalisyon” çatırdamaya başlamış ve genel gidişat içinde “uzman görüşçüler”, “yeni paradigmacılara” karşı kaybetmişlerdir.

Özetlenecek olursa, 1960’lı yıllara girildiğinde bilim-yönetim birlikteliği önemli mesafe kaydetmiş durumdadır. Kendi içinde ikiye ayrılmış ve bir miktar dirençle karşılaşmış olsa da, dönem ABD’de artık, doğa bilimleri modeli üzerine kurulu “yeni paradigmanındır”.

“YÖNETMENİN BİLİMİNDE” YÖNETİCİLER VE YÖNETİMCİLİK

“Yeni paradigma”, bilir hale gelmenin usulleri açısından bir “devrimi” içerirken, yukarıda belirttiğim gibi, bir yanıyla da eskinin devamı niteliğindedir. Şekillenişinin ilk aşamasında niyet itibarıyla eskilerinkine nazaran bir değişiklik yoktur. Esas mesele yine, yöneticilerin karşılaştıkları sorunlara daha gelişkin çözümler getirmek, yönetmeyi daha etkili kılmak yollar bulmaktır. Yöneticilerin dertlerine deva olmak kaygısı değişmemiştir. Bir bakıma Taylorist ve Fayolist çizgi, “bilimleşerek”, devam etmektedir. Dolayısıyla, “yeni paradigma” da, şekillenişindeki niyet ve umutlar itibarıyla, yöneticilerin sorunlarına dönük olma anlamında, yönetimcidir. Böyle bir anlayışla yöneticilik terimini, yönetimi, böylelikle de örgütleri, daha etkili kılmak ve bu yolla topluma (Rimler, 1976: 126), hatta, erken

yazılarda sık yapıldığı gibi (örneğin, Frederick, 1963: 219; Gulick, 1965), daha da büyüterek, insanlığa katkıda bulunmak şeklinde değerlendirmek mümkündür. Ancak, bir yandan da yönetimin sorunlarına dönük olmanın, kolaylıkla, meselelere yöneticilerin bakışı ve değerleriyle yaklaşma ve çözüm aramaya dönüşebileceğini de kaydetmek gerekir. Bunun da ötesinde yönetim taraftarlığı haline gelmesi de olasıdır. Bu nedenledir ki, yönetim veya örgütsel davranış kitaplarında sıkça yer alan, örneğin, “değişime karşı direnç” şeklinde tanımlanmış konular vardır. Böyle bir tanımlamada, yönetenler genellikle, başarıyı veya yeni koşullara örgütlerinin uyumunu artırmaya çalışan “yenilikçiler”, çalışanlar ise yöneticilerin yapmak istediklerini anlamakta zorluk çeken, alışkanlıkları veya çıkarları nedeniyle değişime direnen “tutucular” olarak resmedilmektedirler. Birincilerin, örneğin, çağdaş görünmek veya rakip firmalar benzerini yaptıkları için değişikliklere kalkışıyor olabileceklerinden pek söz edilmemektedir.

Esası itibarıyla yönetimin meselelerine dönük olma yanında, 1950’lerin ABD’indeki bilim-yönetim birlikteliği, yöneticilerle ilgili iki önemli anlayışın daha temellerini sağlamlaştırarak yönetimciliğe katkıda bulunmuştur. Bu anlayışlardan birincisini, yönetme işini bir “meslek”, yöneticiyi de bir “profesyonel”, olarak görme şeklinde tanımlamak mümkündür. Böyle bir tanımlamaya o zamanlar itibarıyla zemin yaratan ve bir bakıma gerekli kılan önemli bir durum, başta ABD’de olmak üzere “anonim şirketin” yaygınlaşmış olmasıdır (Miller ve O’Leary, 1989). Bu yolla sahiplik ve yönetimin birbirinden ayrıştığı ve üst yönetimin aylıklı yöneticilerin eline geçtiği bir örgütsel ortam doğmuş olmaktadır. (Bornemann, 1961). Dolayısıyla, yöneticilerin başında buldukları örgütlerle ilişkilerinin maddi temelleri değişmektedir. Gerçi, Preston ve Post’un (1974) da işaret ettikleri gibi, bu “durum” iki aşamalı olarak gerçekleşmiş, ilk olarak örgütsel hiyerarşilerde yönetsel konumlar belirmiş ve aylıklı yöneticiler buralarda yer bulmaya başlamışlardır. Şirketlerde iktidarı ele geçirmeleri de ikinci aşama olarak izlemiştir. ABD’de 19. yüzyılın sonlarından itibaren mühendislerce yürütülen “yönetim hareketi”, Preston ve Post’un (1974) ilk aşaması çerçevesinde oluşmuştur. Dolayısıyla, gerek geliştirilen yönetim tekniklerini sermaye sahipleri (Shenhav, 1999: 105-106), gerekse anonim şirketleri ve aylıklı yöneticilerini toplum karşısında (Miller ve O’Leary, 1989) gerekçelendirme çabalarının 1950’ler öncesine giden bir tarihi vardır. Özellikle de ikincisinin ABD’nin “demokratik” siyasal kültürü ve Büyük Bunalımı yaşamış ortamında yapılması gerekmiştir (Miller ve O’Leary, 1989).

Bilimle yönetimin 1950’lerdeki buluşmasının bu sürece bir katkısı, yukarıda belirttiğim gibi, yöneticilerin, aylıklı olmanın ötesinde, “bilim” sayesinde, “gerçek” anlamda bir profesyonel ve örgütlerdeki diğer aktörlerden farklı bir kategori oldukları fikrini geliştirmesidir. Buradaki en önemli tema,

yöneticinin, bilimin gösterdiği yolda, verilere ve tekniklere dayalı olarak hareket eden “bilimsel” ve “profesyonel” (Smiddy, 1956: 219) biri olduğudur. Böylelikle de yönettikleri yerlere “akılcı” düzenlemeler ve düzenler getirmektedirler. Hatta, Smiddy’nin (1956: 211) ifadesiyle, “yöneticiler Yönetme’nin *bilimcileridir*”.⁶ Bu özellikler de kendilerine, yine “bilime” dayalı, profesyonel “eğitimle” kazandırılacaktır (Smiddy, 1956: 214). “Bilime” dayalı tekniklere göre hareket ediyor olmaları sermaye ile emek arasındaki çelişki ve mücadeleleri de halletme imkanını verecektir. Bir tarafa yandaş olmaları söz konusu değildir. Kendilerinin çıkarları olabileceğinden de söz edilmemektedir. Bütün bunlarla, yöneticilik bir teknikler topluluğu olarak tanımlanmakta ve “tarafsız” bir anlam ve konum kazanmaktadır. Bu yolla da yönetme işi, toplumsal ortamdaki mücadelelerden ayrıştırılarak “depolitize” edilmiş olmaktadır (Miller ve O’Leary, 1989; Shenhav, 1999). Ayrıca, “profesyonel” yöneticilerin, kararları verilere dayanacağı ve “bilime” dayalı teknikler kullanacakları için, örgüt içinde kullandıkları yetkiler “demokratikleşmiş” olacaktır (Miller ve O’Leary, 1989). Böylelikle de eskiden olduğu gibi “emirle” yönetmenin yerini “ikna” ile yönetim (Smiddy ve Naum, 1954: 26) veya “zorun” yerini “akıl” alacaktır (Smiddy, 1956: 216). “Bilim” ve “eğitim”, yöneticilik konumlarına ulaşmayı da “demokratikleştirecektir”. Bilime dayalı tekniklerin geliştirilmesi ve bunların öğretilebilir olması, “üstün” kapasiteli olmayan insanların da yönetme işini, hem de istenen sonuçlar elde edilebilecek şekilde, yapabilmelerini sağlayacaktır (Drucker, 1955: 125). Ayrıca “profesyonel” oluşları, yöneticileri toplum içinde de bir “demokratik” öge haline getirecektir. Smiddy ve Naum (1954: 29 ve 27) örneğin, yönetimi toplumdaki “beşinci güç” olarak (emek, sermaye, hükümet ve tüketiciler yanında) tanımlamakta ve hatta “devlet adamlığı” payesini vermektedirler. Böyle bir konum kamuya karşı birtakım sorumlulukları ve duyarlılıkları gerektirmektedir (Smiddy, 1956: 213; Preston ve Post, 1974). Yine Smiddy (1956: 216), “yönetmenin biliminin” gücünü, “ahlaktan”, “dinden” ve “insan haklarından” alması gerektiğini belirtmektedir. Ancak bunların ötesinde, “devlet adamlığının” garantisi “serbest piyasa” ve “tüketicinin egemenliğidir”. Çizilen koşutluk, demokratik siyasal düzenlemelerde oy veren “vatandaşın” konumu ve rolüyle, piyasadaki “tüketici” arasındadır. İddia edilen de, vatandaş için olduğu gibi, “tüketicinin” de, genel iradeyi, ortak çıkarları ve şirket yöneticilerinin ve yetkilerinin meşruiyetinin temellerini teşkil ettiği (Smiddy, 1956: 218; McNulty, 1975: 581).

Odağını “profesyonel” yöneticinin oluşturduğu bu anlayışa koşut ikinci ana tema da yönetimin örgütsel sonuçlara etkisinin önemli ve büyük olduğudur. Bu iddianın en “mütevazı” ortaya konuş şekli, örneğin Drucker (1955/1976: 13) da olduğu gibi, “rekabetçi bir ekonomide bir işin başarısını, her şeyin

⁶ Yönetme sözcüğünün baş harfi özgün metinde büyüktür. Vurgu ise benimdir.

üstünde, yönetenlerin niteliğinin ve yaptıklarının belirlediğini” söylemek olmuştur. Beraberinde, yönetme işinin ne denli karmaşık, zor ve önemli olduğu ileri sürülmüştür. Yöneticilik işinin taşıdığı önem, şirketlerin ötesinde, ülke ve hatta insanlık düzeyine de götürülmüştür. Yine Drucker (1955/1976: 16), “yönetimci manifesto” olarak kabul edilebilecek kitabında, “yöneticilerin sahip oldukları yetenek, beceri ve sorumluluk duygusunun ucunun *bütün hür dünyaya dokunacağını*” (vurgu benim), hiç kuşkuya yer vermeksizin, söylemektedir. Bütün bu fikirlerin esası, yöneticilerin fark yarattıkları ve örgütlerin başarı veya başarısızlıklarında baş rolü oynadıklarıdır.

Bu iddialar aynı zamanda, 1950’ler itibariyle düşünülünce, iktisadın, firmaların ekonomik gelişmelere edilgen biçimde uyum sağlamalarına dayalı anlayışını da sorgulamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bir yanda yönetim disiplinine iktisattan kopmak için meşruiyet zemini yaratılmakta, bir yandan da bir “muktedir” yönetici anlayışı geliştirilmiş olmaktadır. Yönetici, aldığı kararlar ve bunların uygulanmasıyla elde edilen sonuçların baş mimarı ve sorumlusudur. Böyle bir bakışla, faaliyet ortamındaki kısıtlar veya yapısal avantajlar, şans veya şanssızlıkların örgütsel sonuçlarda önemli payı yoktur. “Her şeyin üstünde” yöneticinin yaptıkları veya yapamadıkları vardır. Tabii, “doğruyu” yapacak ve “başarı” elde edecek olanı da, yukarıda tanımlanan özelliklere sahip “iyi” “profesyonel” yöneticilerdir. Gerçi, yukarıda değindiğim, bilimsel temelin geliştirilmesinin ifade ettiği “sıradanlaştırmanın” ötesine gitme ihtiyacı da olmuştur. Bilim-yönetim birlikteliğinin erken aşamalarında önemli yer tutan yönetim “bilim midir?”, “sanat mıdır?” tartışması, bir yandan örgütsel ortamların bünyeleri ve çevreleriyle barındırdıkları belirsizlikler ve değişkenlikler karşısında “bilimin” sınırlarını kabul etmek ve irdelemek anlamını taşıırken, bir yandan da, kısmen “sanat” veya bir “icraat” olduğunu söylemek (örneğin, Drucker, 1955/1976: 21), “iyi” yöneticinin yaratacağı farka yer bırakmak anlamını taşımaktadır. Bu tür iddialarla da destekli “muktedir” yönetici fikri, kolaylıkla, yöneticiliği “efsaneleştirmeye” ve, Meindl, Ehrlich ve Dukerich’in (1985) ifadesiyle, “romantik” bir yaklaşıma dönüşebilmektedir. Sorgulamaya gerek kalmaksızın, örgütlerin başarı veya başarısızlıklarının esas kaynağı olarak yöneticiler görülmektedir. Yine Meindl ve diğerlerinin (1985) işaret ettikleri gibi, bu inanç sadece yaygın biçimde varolmakla kalmamakta, kuramsal çabalarda da yer bulmaktadır. Böyle sorgulanmayan bir inancın “bilimle” bağdaşması sorunu bir yana, yine Meindl ve diğerlerinin (1985: 100) işaret ettikleri gibi, çalışanların baştakilerin yönlendiriciliğini kabullenme ve izlemelerini sağlayıcı bir “işlevi” olduğu da düşünülebilir.

Tekrar bir özetleme yapılacak olursa, 1950’ler ABD’inde, bilimle yönetimi bir araya getirme çabaları, yönetme işinin sorunlarına dönük olma anlamında

yönetimcidir. Bunun bir yönetim yanlılığı ve tarafgirliği getirmesi de olasıdır. Yine de, buna “teknik” anlamıyla yöneticilik diyecek olursak, yöneticiliğin, bunun ötesinde, ideolojik bir nitelik kazandığı da ileri sürülebilir. Bu ideolojinin temelinde, “akıl” ve “tarafsızlık” dayanaklarıyla “profesyonel” ve “muktedir” yönetici fikirleri yatmaktadır. Örgütleri daha iyi yönetecek, daha başarılı kılacak olan bu “yöneticilerdir”. İdeoloji, örgütlere yön verilmesi ve kaynaklarının kullanılmasında bunların yetki sahibi kılınmasının olası diğer düzenlere kıyasla daha iyi olacağını söylemektedir.

Makalenin en başında, bilim-yönetim birlikteliğinin mutlu ve umut vaat eden bir beraberlik olarak görülmesinden kastım, özetle çizilmeye çalışılan bu resimdir. Ancak işin içine, doğa bilimlerindeki anlamıyla, “bilim” karışınca ve ABD, evrensel olduğu düşünülen bu anlayışları, “hür” dünyayı korumak ve geliştirmek düşüncesiyle (örneğin, Drucker, 1955/1976: 16), başka ülkelere benimsetmeye (onlar da benimsemeye) kalkışınca bu beraberlikten beklenmeyen ve niyetlenilmeyen bazı sonuçlar belirmeye başlamıştır. Şimdi, dünyada meydana gelen bazı değişiklikleri de göz önünde bulunduran bir dönemlendirmeye ve sosyal bilimlere dayanan çizgi üzerinde durularak, bunlara dönülmektedir.

FARKLILAŞMALAR BAŞLIYOR: 1960’LARDAN 1980’LERE

“Yeni paradigmaya” geçişi anlatırken tanımladığım iki ana çizgi, yine yukarıda değindiğim gibi, doğa bilimlerinin usullerinden yararlanan incelemelere hızlı bir geçiş yapmışlardır. Örneğin Boulding (1958: 7), araştırma makalelerinin ASQ’nun daha ikinci cildinde, birinciye kıyasla iki katına çıktığını ve dergideki en fazla yeri alır hale geldiğini göstermiştir. Duncan (1970: 337 ve 347) da, AMJ’de yayınlanan araştırmasında, yönetim akademisyenlerinin görgül yöntemlerin yararı konusunda neredeyse tam bir fikir birliğine sahip olduklarının ortaya çıktığını ve “nasıl ‘sezgiye dayalı yönetici’ çağı sona erdiyse, sezgiye dayalı yönetim kuramı döneminin de artık geride kaldığını” söylemektedir. Örnek alınan doğa bilimlerinin bilimsel faaliyetle ilgili uygulama ve ölçütlerinin yönetim sahasında da, yine tabii ABD ortamında, kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Daha 1970’lerin ortalarında, yayın yapmış olmanın terfi için artan öneminden (Stark ve Miller, 1976), hatta, “ya yayınlarsın, ya yok olursun” normunun yerleştiğinden söz edilmektedir (Loveland vd., 1973). “Yeni paradigmanın” doğa bilimci yaklaşımının bu ilerleyişi ve öncekilere yönelttiği eleştiriler karşısında (örneğin, Duncan, 1970; Estafen, 1971), “eski paradigma” temsilcilerinin yakınmaları da görülüyor değildir (örneğin, Koontz, 1961 ve hatta, 1980; Odiorne, 1966; Dunnette ve Brown, 1968; Hekimian, 1969). Ama Denizel, Üsdiken ve Tunçalp’in (baskıda) matematiksele yönelik

olanlar, Daft'ın (1980) da sosyal bilimlere dayananlar için gösterdikleri gibi, "yeni paradigmanın" doğa bilimci ayağının bilgi üretmedeki egemenliği, 1970'lerin sonu itibariyle, en azından ABD ortamında, perçinlenmiş durumdadır.

Ancak bu arada, beklenmedik, ve de niyetlenmedik, denebilecek bir şey daha olmuştur. Baştan beri vurguladığım gibi, bilim-yönetim birlikteliğiyle, bilim faaliyetinin, en azından yöneticilerin sorunlarına dönüklük anlamında, "yönetimci" olması umulmuştur. Buna karşılık, bilimin "gelmesiyle" beraber, neredeyse hemen, yöneticilerin sorunlarıyla değil, kuram geliştirme çabalarının veya önceki incelemelerin doğurduğu sorularla şekillenen araştırmalara da yönelme başlamıştır. Yöneticilerin sorunları, kuramsal veya yöntemsel kaygıların gerisine itilir durumdadır. Sadece anlama ve açıklama niyetli araştırma yapmanın da meşruiyet ve yaygınlık kazandığı görülmektedir (örneğin, Duncan, 1970). Çalışmaların hareket noktası olarak artık, kuramsal sorunları açıklığa ve çözüme kavuşturmak gibi kaygılar tek başına ifade edilmektedir (Dunbar, 1983: 133). Yine Dunbar'ın (1983:140) ASQ ile HBR'ı kıyasladığı çalışmasında gösterdiği gibi, 1980'lerin başı itibariyle, artık birincisinde çıkan yazıların bulgularını uygulama dünyasıyla bağdaştırma derdi pek görülmemektedir.

Buna rağmen, yöneticilerin meselelerine dönük olma beklentisinin ağırlığı da, "uygulamalı bilim" olarak tanımlanmış ve ABD'de iş idaresine yönelik okullarda kurumsallaşmakta olan bir alan için tabii ki azalmamıştır. Bilim-yönetim birlikteliği, özgün haliyle de korunmaya çalışılmaktadır. Örneğin, bilimsel yöntemin kullanılmasıyla yöneticilerin ve öğrencilerin ihtiyaçlarına daha iyi hizmet edileceği öne sürülmektedir (Estafen, 1971: 53 ve 51). Aynı şekilde, örgüt kuramlarının ana sorunu, yöneticilerin esas meselesi olarak görülen verimlilikle eşleştirilmekte (örneğin, Scott, 1974: 244) veya üretilen bilginin yararıyla ilgili ölçüt olarak da yöneticilere bir şey verip vermediği kullanılmaktadır (örneğin, Wieland, 1974). Yönetimci tarafın "ihmale" uğradığının giderek fark edilmesinden olacak, 1970'lerin ikinci yarısına doğru gidişattan şikayetlere de rastlamak mümkündür. Örneğin, akademik dünyayla yöneticiler arasındaki bağın zayıfladığı (Hicks ve Goronzy, 1967; Durand, 1974: 582; Rimler, 1976: 128; Koontz, 1980), esas derdin yaygın yapmak olduğu ve araştırmaların çok ufak meselelerle ilgilenip büyük sorunları ihmal ettikleri (Rimler, 1976: 127-128) dile getirilmektedir. Bunlara karşılık, yönetim sorunlarıyla ilgilenmenin dışına çıkmaya ve kuramsal kaygılara öncelik vermeye yönelenlerin de, Thompson'un (1956) daha en başlarda söylediklerini geliştirerek, "birinci" ve "ikinci düzey" işe yararlılık gibi bir ayrım getirmeye çalıştıklarını (örneğin, House, 1975: 327) görmek mümkündür. Bunlardan ilkinin, üretilen bilginin uygulama ortamında hemen kullanılabilirliğiyle, ikincisinin ise eğitsel ve kuramsal yararlılıkla ilintili olduğu, ürünlerinin uzun vadede alınabileceği ileri

sürülmektedir. Kullanılan dilde de bazı değişiklikler gözlemek mümkündür. Yönetime “hizmet etmekten” ziyade örgütleri daha etkili kılmaya gayret etme gibi katkılardan söz edilmektedir (örneğin, House ve Miner, 1969: 452). Yine de, bir yandan yöneticilerin meselelerine öncelik vermekten uzaklaşılırken, bir yandan da, her iki örnekte de olduğu gibi, bir biçimde uygulamaya yarayacak bilgi üretme vaadi görülmektedir. Üsdiken ve Leblebici'nin (2001) de işaret ettikleri gibi, yöneticilik, en azından yukarıda “teknik” diye adlandırdığım anlamıyla, ABD'nin “yeni paradigmasının” içine işlemiştir. Buna rağmen, yönetsel kaygıları geri plana itme yönünde gelişen araştırma faaliyetinin, 1960'lar ve 1970'ler ABD'sinin bilimi el üstünde tutan ve araştırma kaynaklarının bol olduğu ortamında, ufak-tefek yakınmalar dışında, özel olarak kuvvetli bir eleştiri veya saldırıya uğradığını ve gelişmesi üzerinde herhangi bir etki olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bilmek için bilimcilikle, yönetim için bilimcilik arasındaki sınırlı gerilimin ötesinde, 1980'lere gelirken ortaya çıkan iki gelişmeye daha değinmek gerekir. Bunlar o sıralarda yaptıkları etkiden çok, daha sonrası için araladıkları kapılar açısından önem taşımaktadır. Sözü edilen gelişmelerden biri bilim-yönetim birlikteliğinin bilimci, diğeri de yönetimci tarafıyla ilgilidir. İlki açısından, sosyal bilimlere dayalı olarak gelişen kolda, bilimin sadece doğa bilimlerinin usullerine sadık biçimde yapılışı üzerinde eleştiriler belirmeye ve farklı yolların üstünlüklerinden söz edilmeye başlanmıştır (örneğin, Gibbins ve Hunt, 1978; Daft, 1980). Önemli bir örnek ASQ'nun, 1979 yılında (sayı 4) nitel araştırmalara çağrı yapan özel bir sayı düzenlemiş olmasıdır (Van Maanen, 1979). Hemen akabinde aynı tema üzerinde yayınlanan birkaç makaleye daha da işaret etmek mümkündür (örneğin, Morgan ve Smircich, 1980; Sanders, 1982; Morey ve Luthans, 1984). Bu girişim ve yazıların bir tartışma ortamı yarattığını ve doğa bilimleri yaklaşımını kendini savunma durumuna sokarak, örneğin, Behling'e (1980: 489), Churchill'in demokrasiye ilişkin ünlü sözüne atıfla, (doğa bilimleri usullerinin) “örgütleri incelemek için olabilecek en kötü yol olduğunu – ancak bütün diğerleri hariç” dedirttiğini kaydetmek gerekir. Gerçi bu dönemdeki alternatif yöntem savunucusu ABD kaynaklı yazıların, doğa bilimleri modeline karşı pek sert bir tavır takınmadıkları da söylenmelidir. Nitel yöntemler esasen, doğa bilimleri yaklaşımını ortadan kaldırmaktan ziyade, çeşitliliği artıracak bir tamamlayıcı olarak sunulmaktadır (örneğin, Van Maanen, 1979; Sanders, 1982). Bu yeni görüşlerin yöneticilik kaygısı taşıdıklarına dair bir işaret olmadığı da belirtilmelidir. Esas meseleleri doğa bilimci yaklaşımın bilme yolları ve incelediği varlığa ilişkin varsayımlarıyla. Bu arada yalnız, doğa bilimleri yaklaşımını eleştirmede bunlarla bir olan, ancak yöneticiliklerinin ön planda olmasıyla ayrılan bazı fikirler de dergi sayfalarında yer bulmuştur (örneğin, Susman ve Evered, 1978). Bu anlayış, yönetme işini bir “icraat” olarak görme fikrini

canlandırmak istemekte, bu nedenle de eyleme dönüştürülebilir bilgi peşinde olduğunu söylemektedir. Doğa bilimci modele, o sıralarda, görelilik olarak en kuvvetli saldırı buralardan gelmiştir. Burada bilim-yönetim birlikteliğinin özgün hali toptan eleştiri konusu yapılmaktadır. İddia, doğa bilimleri usullerinin yöneticiler için işe yarar bilgi üretmeye imkan vermediği, hatta engelleyici olduğudur (örneğin, Thomas ve Tymon, 1982).

Yine 1970'lerin sonlarında, ama bu kez Atlantik'in karşı kıyısında, yöneticilik yoluyla yönetme işinin depolitize edilmiş olmasını sorgulayan düşünceler ortaya çıkmıştır (örneğin, Clegg ve Dunkerley, 1980). Bu yaklaşım çerçevesinde, ABD'de vücut bulan şekliyle "yeni paradigmayı", toptan karşısına alanlar da olmuştur (örneğin, Burrell ve Morgan, 1979). Bu salvo, Britanya'daki öncüler (Clegg, 1981; Morgan, 1980) ve Kanada'daki yandaşlarıyla (Frost, 1980) ABD'nin yayın zeminlerine kadar da ulaşmıştır. Gerçi sözü edilen yazıların ve fikirlerin ABD'de örgüt ve yönetim incelemelerine 1980'ler boyunca pek bir etki yapmamış olduğu gösterilmiştir (Aldrich, 1988). Yine de, not edilmesi gereken, farkında olmadan veya bilime kapılarak değil de, bilerek "yönetimci" olmayan, hatta yönetim "karşısı" bazı fikirlerin yazında yer almış olmasıdır. Önemli olan bir diğer nokta da, bu "zıt" fikirlerin ABD dışında çıkmasıdır. Böylelikle, ABD dışındaki dünya da, bilim-yönetim birlikteliğinin etrafındaki tartışma ve gelişmelerde rol almaya başlamış olmaktadır. Ayrıca değindiğim gelişmeler, 1980'lere girilirken, tartışmanın genişlemeye, alınan pozisyonların da keskinleşmeye gebe olduğuna yeteri kadar işaretler.

BUGÜNLERE GELİRKEN: 1980'LERDEN 2000'LERE

Gerçekten de, son yirmi yıldaki gelişmeler bu işaretlerin gösterdiği yönde olmuş, bilim-yönetim ilişkisi etrafındaki saflaşma ve çekişmeler belirgin ve hatta keskin bir nitelik kazanmıştır. Bugünlerde artık, bilim-yönetim birlikteliğinin özgün iki ögesi olan "bilimcilik" ve "yönetimciliğin", yandaşları ve karşıtlarının her türlü bileşimini, arkasında önemli sayılardaki taraftar topluluklarıyla birlikte görebilmek mümkündür.

Önce bu duruma varılmasında rol oynayan, hem disiplinin kendisi, hem de daha makro ortam kaynaklı bazı önemli etmenlere değinmek gerekir. Disiplinin bünyesindeki gelişmeler açısından bir kere, ABD'nin başı çektiği ve önceki yirmi yılda palazlanan "bilimci" yaklaşım, kazandığı ivme ve daha temel disiplinlerle temasının verdiği sonuçlarla kendi çizgisinde gelişerek ilerlemiştir. Bir yandan da ama bunun tam karşısı yönde, 1980'ler öncesinde filizlenmeye başlayan yeni arayışlar da yeşerebilecek münbit zeminler bulmuştur. Bunda da, yönetim konularındaki akademik faaliyetin ABD dışına taşarak, başta Avrupa olmak üzere, daha geniş bir coğrafyaya yayılmasının önemli ölçüde payı olmuştur. Disiplini dışarıdan etkileyen,

dönemin özellikleri niteliğini kazanmaya aday en az iki önemli gelişme de olmuştur. Bunların birincisi, güç kazanan neo-liberal iktisat politikaları ve hatta Sovyetler Birliği'nin dağılması vesilesiyle piyasa (ve beraberinde küreselleşme) söyleminin (ve uygulamalarının) kuvvetlenmesidir. İkincisi de, modernliği ve içinde barındırdığı bilim ve ilerleme anlayışını sorgulayan, bazıları postmodern etiketli fikirlerin çekiciliğinin artmasıdır.

Çok kaba hatlarıyla çizilen böyle bir tablo içinde, 1950'lerin bilim-yönetim birlikteliği fikri bugünlere doğru, biraz önce de değindiğim gibi, değişik yönlerde çeşitlendirilirduruma gelmiştir. Çekiştirmenin beş, hatta altı, farklı yöne doğru olduğu söylenebilir.

Bunlardan biri, esasen ABD eksenli, doğa bilimleri modeli üzerine kurulu, bazılarının “ortodoks” olarak nitelediği çizgidir. Matematiksel dönük olanı 1950'lerde tutturduğu çizgiyi aynen devam ettirmekte (Denizel ve diğerleri, baskıda), sosyal bilimlere dayanımı ise biraz daha sonraları yakaladığı ivmeyi son 20 yılda daha da geliştirerek ilerlemektedir (Pfeffer, 1993; Üsdiken ve Pasadeos, 1999). Uğraşılan meselelerin “uzaklarında” bir yerlerde örgütler, yönetim veya yöneticiler vardır ama, araştırmaları esas şekillendiren, kuramsal kaygılar veya görgül tutarsızlıklardır. Araştırmaları yapanlar esasen başka araştırmacılara konuşmak, onları etkilemek istemektedirler. Üniversiter ortamdaki kurumsal yapılar da, özellikle ABD'de, ama bazı başka yerlerde de, bu uğraşları ve ürünlerini desteklemekte ve ödüllendirmektedir. Gerçi, biraz sonra ele alacağım gibi, yine başta ABD olmak üzere, bu kurumsal düzenlemeler üzerindeki baskıların arttığına ve desteklerinde zayıflamalar olduğuna dair belirtiler de vardır ama, son yirmi yılda, deyim uygunsu, “oyun” doğa bilimlerinin kurallarına göre oynanmıştır, oynanmaya da devam etmektedir.

Yine ABD ortamının başı çekmesiyle, bu genel doğa bilimci çizgi, 1980'lerin başlarından beri “örgüt kuramı” diye adlandırılan tarafla, yönetim ve yöneticilerin meselelerine “uzak” kalmanın ötesinde, bilim-yönetim birlikteliğinin “yönetimcilik” yanını sarsan araştırma programları da üretmiştir. Ana tema itibarıyla “muktedir yönetici” imgesi sorgulanmakta, örgütlerin çevresel değişime uyum sağlama veya egemen düşünce ve normlar dışında fark yaratma kapasitelerinin sınırlı olduğu ileri sürülmektedir. Bu programların akademik ortamlarda yarattığı etki, Donaldson'a (1995) “Yönetim Karşıtı Örgüt Kuramları” başlıklı kitap yazdırtacak ölçüde olmuştur. Aslında, bu bakış açılarının hiçbirinin yönetici karşıtı bir halleri yoktur ama, yönetim ve yöneticilerle ilgili “romantik” (Meindl ve diğerleri, 1985) havayı dağıtıcı etkileri önemli olmuştur. Sözünü ettiğim araştırma programlarının ortaya çıkışı, 1950'lerden bu yana ABD'de sosyal bilimler yönelimli yönetim disiplininin oluşumu ve gelişiminde psikolojinin yaptığı etkinin çok gerisinde kalmış olan Amerikan sosyolojisinin (Wieland, 1974; McKelvey ve Aldrich, 1983) örgüt kuramı

diye bir alt alanın belirmesinden sonra yaptığı girişle ilişkilidir. Aynı alt-alana beklenmedik bir giriş de (Üsdiken ve Leblebici, 2001), baştan beri uzak tutulan (Litschfield, 1956: 4; Bornemann, 1961: 131) iktisat tarafından olmuştur. Aslında piyasanın öne çıktığı, büyük örgütlerin seçeneklerinin arandığı bir ortamda bu şaşılacak bir durum da değildir. Ayrıca, gelen de iktisadın örgütsel düzenlemeleri de önemseyen kurumsalcı tarafı olmuştur ama, beraberinde, örgüt içi ilişkileri piyasaya benzeten veya profesyonel yöneticilerin tam da Drucker veya Smiddy'nin 1950'lerde anlattıkları gibi olmadıklarını, şirket hissedarlarıyla aralarında "asil-vekil" sorunu olabileceğini söyleyen görüşler olmuştur. Donaldson'un (1995) da dikkat çekmek istediği gibi, "yönetimcilik" buradan da bir darbe almaktadır. Son yıllarda gündemlerde yükselen ve iktisadı da içine çeken bir konu şirketlerin nasıl yönetileceği değil, şirketlere nasıl hükmedileceğidir. Böyle bir çerçevede de "profesyonel yöneticiler" artık baş oyuncu değil, oyuncuların biri durumundadır.

ABD ortamında 1980'lerle birlikte parlayan bu sosyoloji ve iktisat çıkışı görüşlerin gerek "teknik" gerekse "ideolojik" anlamıyla yönetimcilik tarafları olmadığı açıktır. Öte yandan örgütsel dünyalara egemen düzenlemelerle pek bir sorunları da yoktur. Örgütlerin "bütünüyle" uğraşırken, yöneticiler ve belki de hisse sahipleri dışındaki örgütsel aktörlerle de pek ilgileri olduğu söylenemez. Gerçi örgütler içindeki güç ilişkilerinden, amaçların müzakereye tabi oluşundan ve çoğulcu bakış açılarından bahsedilenler de olmuştur ama (örneğin, Pfeffer ve Salancik, 1978), bu konular da esasen işlevselci bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bunlara karşılık, yönetim meselelerine, kurulu örgütsel düzen ve düzenlemeleri sorgulamak ve değiştirmek üzere yaklaşan, yukarıda ilk işaretlerine değindiğim, bir eleştirel çizgi de gelişmiştir (Alvesson ve Deetz, 1996: 198-205). Bu gelişme, öncü örneklerindeki gibi, son 20 yılda da esasen ABD akademik ortamı dışında olmuştur. Ancak ABD'de de, nadir de olsa, hem erken (örneğin, Steffy ve Grimes, 1986), hem de ABD dışı ortamlardaki çalışmalarla kurulan köprülerle daha yakın tarihli örneklerini görebilmek mümkündür.⁷

Bahsettiğim üç akım, bilim yönetim birlikteliğinin yönetimcilik tarafını ihmal etme, bu yönünden ayrılma veya karşısına almayı temsil ederken, son 20 yılın geniş kapsamlı bir karşı çıkışı da, doğa bilimleri modeline olmuştur. Bu karşı çıkışın bir tarafı, yukarıda değindiğim erken Amerikan örneklerinde

⁷ Örnek olarak ASQ'nun düzenlediği özel sayıda yer alan Jermier (1998) gösterilebilir. Söz konusu özel sayıda (ASQ, 1998, Sayı 2) konuk editör ABD'deki bir kurumdan olmakla beraber, yedi makaleden üçü ABD, üçü de ABD dışında kurumlarda çalışan yazarlardan gelmektedir. Bir makalenin de üç yazarından biri ABD'den, ikisi Kanada'dandır. ABD kaynaklı makalelerin %50 dolaylarında olması ASQ'da tipik olarak rastlanan ABD'li yazar oranının çok altındadır (kıyaslama için bakınız, Üsdiken ve Pasadeos, 1995).

de belirlediği gibi, nitel araştırmayı, doğa bilimci modelin yanında veya alternatifini biçiminde öne çıkarma niyetini taşımaktadır. Karşısında yer alanlar için doğa bilimci yaklaşım, sosyal bilimlerin örnek alabileceği bir model değildir. Böyle bir görüşte, sosyal meselelerin, bu arada da örgütler ve yönetimler, incelenmesi hala bir bilimdir. Ancak bilme sadece ilgili olanların bakış açılarına dayanarak üretilebilir, dolayısıyla uygun yöntem de nitel incelemedir (Schwandt, 1997: xx-xxii). Öte yandan bundan başka, sosyal olanı incelemeyi bilimden ziyade bir “ameli felsefe” olarak görme, yorumlamayı izahın karşısı olarak kabul etme de vardır (Schwandt, 1997: xxi). Örgüt konularına girişi 1980’lerin sonlarını bulan postmodernist bakış açıları da (örneğin, Cooper ve Burrell, 1988) böyle bir anlayışın uzantısıdır. İçerdikleri itibariyle çok geniş bir yelpazeyi kapsayan postmodernist eğilim (Alvesson ve Deetz, 1996), bilim-yönetim birlikteliğinin özellikle bilim ve bilimcilik tarafını, bazen de yöneticilik yanını karşısına alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Hem sosyal dünyayı öznel gören, bu nedenle de nitel araştırmanın doğa bilimci yaklaşımın yerini almasını savunan yaklaşımlar, hem de postmodernist görüşler, son 20 yılda önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Avrupa’da ve ABD dışı bazı Anglo-Sakson ortamlarda bugün, yönetimle ilgili bazı alt-alanlarda doğa bilimleri modeline dayalı araştırma neredeyse hiç yapılmamaktadır. Son 20 yılın bu önemli gelişmesinin ABD’ye nüfuzuysa sınırlı olmuştur (Üsdiken ve Pasadeos, 1995). Eleştirel görüşler için olduğu gibi, “yeni akımlar” üzerine de özel sayı yapıldığına rastlamak mümkündür.⁸ Bilim-yönetim birlikteliğinde “bilime” en karşıt uç olarak görülebilecek postmodernizm üzerine ABD’li yazarlarca kaleme alınmış makaleler (örneğin, Kilduff ve Mehra, 1997) ve hatta sert tartışmalar da (örneğin, Weiss, 2000 ve Deetz, 2000) görülmektedir. Yine de ama toplu olarak bakılınca, son 20 yılın bu yeni yaklaşımlarıyla ABD ortamındaki yönetimle ilgili akademik faaliyete önemli bir etkinin yaratılmış olduğuna dair pek bir işaret yoktur (Üsdiken ve Pasadeos, 1999).

Son 20 yılın, yukarıda özetlediğim, 1950’lerin bilim-yönetim birlikteliğinin “ideallerinden” uzaklaştırıcı dört ana eğilimine ve kaydetmiş oldukları mesafelere karşı, başta yine ABD akademik ortamı olmak üzere, ama bazı başka yerlerden de, özellikle de 1990’larla birlikte gelen ve kuvveti artar gibi görünen bir tepki de vardır. Tepkinin esası, 1950’lerin bilim-yönetim birlikteliği ruhunun ve o zamanlar umut edilenlerin yeniden canlandırılması arzusudur. İstenen, (“teknik” anlamıyla) yöneticiliğin ihmaline son verilmesi ve “işe yarayacak” bilgi üretme ölçütünün öncelik kazanmasıdır.

⁸ Örneğin, *Academy of Management Review*, 1992, Cilt 17, Sayı 3. Bu örnekte de sekiz makaleden üçünün ABD’de çalışan yazarlara, birinin de, biri Avrupa’da diğeri ABD’de çalışan “karma” bir ikiliye ait olduğuna işaret etmek gerekir. Yazıların ancak yarısından azının sadece ABD’li yazarlara ait olmasının, AMR dergisinde görülen ABD’li yazar oranının çok altında olduğu tahmin edilebilir.

Bu yöndeki çağrının erken örneklerinden biri olarak Daft ve Lewin (1990), *Organization Science* adlı derginin çıkmasının gerekçesini bu “gereksinmeye” bağlamaktadırlar. ABD yönetim akademisyenlerinin örgütü Academy of Management’ın başkanlarının son yıllardaki kongre konuşmalarında da sıkça aynı tema görülmektedir (örneğin, Hambrick, 1994; Mowday, 1997; Huff, 2000). Yine aynı kuruluşun dergilerinden AMJ’in, bir özel sayıyla (cilt 44, sayı 2, 2001) “teknik” anlamıyla yeteri kadar yönetimci olamamayı bir “iletişim” sorunu olarak tanımlaması ve bunu giderecek “yollar” araştırması da “bilinci” artırma ve bir “somut” adım atma gayretine örnek teşkil etmektedir.

Bu tür çağrı ve beklentilerin, bu bölümün başında sözü edilen makro nitelikteki gelişmelerin, başta ABD’nin ve, az veya çok, diğer bazı ülkelerin üniversiter ortamları üzerindeki etkileriyle önemli ölçüde ilintili olduğu ileri sürülebilir. Bir kere güçlenen piyasa söylemiyle, bilim-yönetim birlikteliğine “dayalı” faaliyetlerin ve bunların içinde bulunduğu yüksek öğretim kuruluşlarının daha fazla, sözcük bir miktar tercihe bağlı olmak üzere, “topluma” veya “piyasaya” duyarlı olmaları beklenir hale gelmiştir. Bunda iş idaresi veya yönetimle ilgili okullar üzerindeki rekabet baskısının artmasının (Mowday, 1997: 336) da payı olmuştur. Özellikle, ABD’deki okullar açısından bakılınca işin içine uluslararası rekabet de girmiştir. Bunun yanında “şirket üniversiteleri” diye, rakip hale gelebilecek örgüt türleri belirlemiştir. Yönetimle ilgili üniversite bünyesindeki okulların ana eğitim faaliyeti olan MBA programlarının sıralamaya tabi tutulması kurumlaşmıştır. ABD’deki üniversiteler için önemli bir gelir kaynağı oluşturan yöneticilere yönelik eğitim programları üzerindeki rekabet de artmıştır. Yine aynı çerçevede, araştırma ve eğitime ayrılan kamu fonlarının, ABD de dahil, azalması “bilgiyi tüketene” yaklaşmayı teşvik etmiştir (Rynes, Bartunek ve Daft, 2001).

Bütün bunların yanında bir de, Amerikan şirketlerinin, son 20 yılda, başta Japon şirketlerinden kaynaklanan daha çetin bir uluslararası rekabet ortamıyla karşılaşmaları ve bazı alanlarda geri kalmaları, hem Amerikalı yöneticilerin hem de onları yetiştiren kuruluşların özgüvenini yaralayıcı olmuş, en azından bazıları kalkıp bunu söylemişlerdir (örneğin, Locke, 1996; Peters ve Waterman, 1982). Bu vesileyle, Amerika’daki “uzman görüşü-yönetim” birlikteliğine dayalı yaklaşım 1980’lerle birlikte, başlarda kendini akademik dünyayla dışı arasındaki sınır bölgede göstererek, tekrar canlanma fırsatı bulmuştur. Belki en popüler ilk örneğini Peters ve Waterman’ın (1982) milyonlar satan kitabının (Üsdiken, 1989) teşkil ettiği bu çizgi son 20 yıl içinde, yine başta ABD olmak üzere, ama orada olunca başka yerlerde de, giderek parlamış, danışmanlık ve eğitim şirketleriyle, kongreleriyle, konuşmacılarıyla, gurularıyla bir “endüstri” halini almıştır (Abrahamson, 1996).

Bütün bu gelişmeler çerçevesinde de, yönetim için araştırma yapmak yerine, yönetimi araştırmaya devam etmenin, disiplin açısından meydana geldiği iddia edilen “önemsizleşmeyi” daha da artıracak dile getirilir olmuştur (Hambrick, 1994). Benzer kaygıları, değindiğim gelişmelerden bazıları orada geçerli olmasa da, Britanya’da da görebilmek mümkündür (örneğin, Starkey, 2001: 79). Önerilen çare, yöneticiliği, en başlarda umulduğu gibi, daha çabuk etki ve “yararlar” sağlayabilecek şekilde tekrar öne çıkarmaktır. Bunun için de “alimliğin”, bilinen veya bulunanın uygulamaya konmasını da içerecek şekilde, yeniden tanımlanması istenmektedir (Mowday, 1997: 339). Gerçi ABD ortamında dile getirilen görüşlerde, son 50 yılın bilim yönünde getirdiği kazanımlarla, “yardan da vazgeçememe” gibi bir durum da vardır (yine Mowday, 1997; Huff, 2000). Bu nedenle bilimden “ödüne” yol açmayacağı umulan ara yollar aranmakta (örneğin Huff, 2000) veya yukarıda değindiğim gibi, bilim-yönetim ilişkisinin “sorunlarını” giderecek “teknik” çözümler bulunmaya çalışılmaktadır. Atlantik’in öte yakasındaki daha keskin “yönetimciler” içinse (örneğin, Starkey ve Madan, 2001), üniversiteyi bilginin kullanıcılarından uzak tutmayı savunan veya “işe yararlık” ölçütünü sorgulayan fikirler (örneğin, Grey, 2001: 29-30), “bugünün dünyasında” “statükoculuk” veya “akademik köktencilik” olarak görülmektedir (Starkey, 2001: 78).

TÜRKİYE’DE BİLİM VE YÖNETİM BİRLİKTELİĞİ

Yukarıda ortaya koyduğum saptamalar ve ileri sürdüğüm görüşler yönetmeyi bilimle buluşturma uğraşının seyrini, esasen bu çabaların 1950’lerle birlikte merkezi haline gelen ABD ve, bir nebze de, birinci derece “çevre” konumundaki, Britanya gibi, ülkeler açısından (Engwall, 1997; Üsdiken ve Erden, 2001) incelemeye dayanmaktadır. Konunun bir de, merkez ve “yakın” çevredeki bu gelişmelerin, daha “uzak” çevrelere nasıl yansıdığı yönü vardır. Türkiye de, bu ülkelerden biridir (Öncü, 1986; Üsdiken ve Erden, 2001). Son 25 yıldır yazılanlarla Türkiye’deki yönetim yazını üzerine hatırı sayılır bir bilgi birikimi olmuştur (bir özet için bakınız, Üsdiken ve Erden, 2001: 3-7). Bunlara dayanarak bilim-yönetim birlikteliğinin son 50 yıl içinde Türkiye’de izlediği seyir üzerinde de bazı saptamalar yapabilmek mümkündür.

Bunlardan birincisi ve belki de en temel olanı, ABD’yle ilk temasların olduğu 1950’lerden bu yana Türkiye’de yönetim alanındaki akademik faaliyetin temelini, makalenin başlarında tanımlamış olduğum, “uzman görüşü” anlayışının oturduğu ve egemenliğini bugünlere kadar sürdürdüğüdür. Yine belirtmiş olduğum gibi, bu anlayış, ABD’deki, doğa bilimi modelinin ithali anlamındaki, “bilimleşme” veya “bilim-yönetim birlikteliği” yönündeki dönüşümün öncesini yansıtmaktadır. Sözü edilen

dönüşüm Türkiye'ye, sadece ürünlerinin, o da bazılarının, aktarılması anlamında gelmiştir. Bilim-yönetim birlikteliği ifadesiyle kastedilen anlayışın, bilgiyi üretmeye yaklaşımı ise Türkiye'de hep kenarda kalmıştır. Aşağıda değineceğim gibi, belki sadece son 10-15 yıldır kendini, o da payını sınırlı artırarak ve içselleştirilmemiş olarak, hissettirmektedir (Berkman, 1987; Özen, 2000; Üsdiken ve Pasadeos, 1992). ABD'deki bilim-yönetim buluşmasının içinde barındırdığı, bilgi üretmede doğa bilimci modeli esas alan anlayış böyle kenarda kalınca, yukarıda ABD'de ortaya çıktığına işaret ettiğim, yöneticilerin sorunlarından uzaklaşarak "bilimin" ürettiği meselelere doğru kayma da Türkiye'ye neredeyse hiç yansımamıştır (Üsdiken ve Wasti, 2002). Dolayısıyla, Türkiye'de yönetim alanına hakim olan anlayışı, akademik ortamlarda yer bulmuş olmasına karşın, bu ülkede sosyal bilimlere genel olarak atfedilen "pozitivist" gelenekten (Özen, 2000: 114-115) farklı bir kategori olarak görmek gerekmektedir. Whitley'in (1988: 49) de bu anlayıştan söz ederken işaret ettiği gibi, ortada araştırmaya dayanma veya ileri sürülenlerden araştırma programları üretme gibi kaygılar yoktur. Bu yaklaşımın Türkiye'deki halinin, genellikle ABD'den ithal edilen fikirlere dayanması sonucunda, yönetim ortamlarını doğa ile denk tuttuğu ve yöneticilerin gözüyle bir denetime alma çabasını yansıttığı söylenebilir (Sunar, 1986). Ancak, bilme iddialarını görgül anlamda "doğrulamaya" ve bir "açıklama mantığına" dayandırdığını (Sunar, 1986: 104), dolayısıyla da bir bilme yolu olarak "pozitivist" olduğunu söylemek mümkün değildir.

Daha önce yapılmış incelemeler ikinci olarak da, Türkiye'de yönetim alanındaki akademik faaliyetin katıksız biçimde yönetimi olduğunu göstermektedir. Bu, başlarda yaptığım ayrımla, hem "teknik", hem de "ideolojik anlamda" böyledir. Yukarıda yazdıklarımın da ima ettiği gibi, Türkiye'deki akademik uğraşın neredeyse tek galesi yöneticilere yol göstermek olmuştur (örneğin, Heper ve Berkman, 1979; Üsdiken ve Pasadeos, 1993; Üsdiken ve Wasti, 2002). Bunun da ötesinde, hem "profesyonel" hem de "muktedir" yönetici inancı ve varsayımı hemen bütün yazılanların esasını teşkil etmiştir. Özellikle ilk başlarda, yönetim konularına o sıralarda ilgi göstermeye başlayan yönetici ve danışmanlarla birlikte, "profesyonel" yönetici fikrinin, ABD'dekileri tekrarlayarak, geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir (Üsdiken, Selekler ve Çetin, 1998: 73-74). Hedef tahtasında da, sezgiyle yönetimi temsil eden "patron-yönetici" durmaktadır (Üsdiken ve diğerleri., 1998). Eş zamanlı olarak, yine ABD'deki fikirlerin aynen benimsenişiyse, "muktedir" yönetici inancı da girmiş ve neredeyse hiç sorgulanmaksızın bugünlere dek devam etmiştir. Üsdiken ve Pasadeos (1993) ve Üsdiken ve Erden'in (2002) gösterdikleri gibi, yukarıda değindiğim, "muktedir" yönetici imgesini sorgulayan bakış açıları Türkiye'de çok sınırlı ölçüde rağbet görmüştür. Eleştirel bakış açıları ise ne geçmişte, ne bugünlerde söz konusu bile değildir (Üsdiken ve Wasti, 2002).

Son 50 yılın Türkiye için görünümünü özetlediğini düşündüğüm bu iki gözleme ilave olarak birini son 10-15 yılın, diğerini de daha yakın zamanların getirdiği iki gelişmeden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, ABD’de 1960’lar ve 1970’lerdeki “doğa bilimci” genişlemenin benzerinin burada da olmakta olduğu izlenimini uyandırabilecek yöndeki gelişmedir. Bunun somut tezahürü, yayınlanan çalışmalar arasında veri temelli olanların payının, hala azınlıkta olmakla beraber, zaman içinde artıyor olmasıdır (Üsdiken ve Pasadeos, 1992; Özen, 2000; Üsdiken ve Erden, 2001; Üsdiken ve Wasti, 2002). Böyle bir gelişmeyi, kullanılan yöntemleri de göz önünde bulundurunca (Üsdiken ve Pasadeos, 1992; Özen, 2002), ilk bakışta doğa bilimci bilgi üretme anlayışının 20-25 yıllık bir arayla Türkiye’ye gelmekte olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak özgül olarak bu mesele üzerinde duran incelemeler (örneğin, Üsdiken ve Pasadeos, 1992; Özen, 2000; Üsdiken ve Erden, 2001) bu tür bir yorumun aceleci olabileceğine işaret etmektedir. Bir kere kuramsal temelleri olmayan, ya da zayıf, bir “ham görgülcülük” yaygın görünmektedir. Bunun da yöneticilikten arınmamış halî söz konusudur. Ayrıca, kullanılan analiz yöntemlerinin gelişmişlik derecesinde ve sık rastlanan bazı sorunların giderilmesinde zaman içinde pek bir değişme olmadığı gözlenmektedir. Örneğin, Üsdiken ve Pasadeos’un (1992: 256) 1970’ler ve 1980’lerdeki makale yayınları arasında görgül olanlardaki analiz yöntemlerinin gelişmişliğine ilişkin elde ettikleri dağılım ile Özen’in (2000: 111) 1990’ların ikinci yarısının kongre bildirimleri için bulunduğu birbirine çok benzemektedir. Gözlemlenen bu görgülcü meyledişlerin “dışarıdan” gelen etkilerle şekillendiği düşünülebilir. Burada “dışarıdan” ifadesiyle, doğa bilimci yaklaşımın ağırlığını sürdürdüğü ABD’nin model konumunun devam edişi, müşavirlik ve araştırma şirketlerinin bile artık Türkiye’de bu tür incelemeler yapıyor olmaları ve yine Türkiye’de son 10 yılda akademik terfilerle ilgili yapılan düzenlemeler gibi etmenler kastedilmektedir. Disiplinin içine yer etmiş “uzman görüşü-yönetim” birlikteliği anlayışı ise, kendi geleneğinde olmadığı için, bilme iddiasında alternatiflerinden biri olan doğa bilimci yöne meyledişleri destekleyecek, öğrenilmesi, öğretilmesi, değerlendirilmesi veya yayına dönüştürülmesine dönük, kurumsal düzenlemeleri kurabilmekte güçlük çekmektedir. Sonuç da, bugünler itibarıyla dahi, yukarıda değindiğim incelemelerin resmettiği, Üsdiken ve Erden’in (2001) de “görünürde bilimleşme” diye adlandırdıkları durum olarak kendini göstermektedir..

Doğa bilimci modele yönelik bu meylediş yanında, ikinci, ama nüfuz edişi birincisinden hem çok daha yeni, hem de sınırlı gelişme, doğa bilimleri modeli dışındaki arayışların da kendilerini göstermeye başlamalarıdır. ABD’de de 1970’lerin sonlarına giden filizlenişleri bulunmakla beraber, esasen yukarıda birinci derece çevre diye adlandırdığım Avrupa’da, özellikle de Britanya’da 1980’lerle birlikte gelişen, sonraları bir nebze de merkez ABD’ye sıçrayan bu yöndeki arayış ve karşı çıkışlar Türkiye’ye de giriş

yapmaktadır (Özen, 1995). Bu girişte, yine yukarıda değindiğim, son 20 yılın daha genel düşünsel ortamında doğa bilimleri modelini veya modernliği ve öğelerini sorgulayan yaklaşımların yayılmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Daha özgül biçimde de, son 10 yılda, ABD dışında lisansüstü öğrenim görüp Türkiye'deki akademik kuruluşlarda çalışanların artmasının da etkisinden bahsedilebilir. Ancak, Özen'in (2000: 112) bulgularının gösterdiği gibi, bugünler itibariyle doğa bilimci modelin alternatifi yaklaşımların Türkiye'de yönetim alanındaki akademik faaliyete nüfuz etme derecesi çok sınırlıdır.

ÖZET VE SONUÇ

Esasen 1950'li yılların ABD'sinde, doğa bilimleri modelinin, yönetme işinin daha iyi yapılması için seferber edilmesi anlamında şekillenen bilim-yönetim birlikteliği son 40 yıl içinde, başlarda böyle olacağı beklenmiyormuş gibi görünen yönere gitmiştir. Bir yandan da vadin tutulamadığı, o zamanlar yaratılan umutların gerçekleştirilemediği (Whitley, 1988) ileri sürülmektedir. Böyle olmasında, oluşturulmak ve yürütülmek istenen birlikteliğin kendisinden ve içinde kurulduğu kurumsal ortamdan kaynaklanan meselelerin payı vardır. Birliktelik bir "uygulama bilimi" olarak görülmekte, araştırma ve eğitim açısından da, ABD modeli itibariyle, üniversiter ortamda ama "mesleğe yönelik okul" bünyesinde yer almaktadır. Bu da, gerek birlikteliği, gerekse genellikle içinde yer aldığı kuruluşları kaçınılmaz olarak, March ve Sutton'un (1997: 698) çok güzel ifade ettikleri gibi, "iki dünyalı" yapmaktadır. Bir yanda "alimlik", bir yanda da "edim" veya "icra" dünyası söz konusudur (March ve Sutton, 1997). Bu iki dünyanın birlikteliği de, ilk bakışta hoş görünse de, kolay olmamaktadır. Hem normlar, hem de esas muhatap alınan kitleler farklıdır. Biri keşfetmek ve açıklamakla (veya tanımlamak ve anlamakla), diğeri de yapıp sonuç elde etmekle ilgilidir. Yine birinin esas muhatabı kendi topluluğu, diğerrinin ise uygulama ortamında meselelere çözüm arayan yöneticilerdir. Birlikteliğin üreticisi ve sonra da merkezi olan ABD için esas mesele, yukarıda göstermeye çalıştığım gibi, bu iki dünyanın görelî ağırlığı ve akademik faaliyeti yönlendiriciliği etrafında düğümlenmiştir. İlk yıllarda, birlikteliği oluşturmanın hevesi ve yönetimci tarafın daha uzun tarihçesi nedeniyle, yönelme daha ziyade bilim tarafına doğru olmuştur. Ancak bu yolla sağlanması beklenen "denge" tutturulamamış, ağırlık "alimlik" dünyasına kaymış ve bu haliyle kurumlaşmıştır. Bugünlere gelirken de kaymanın "fazla" olduğu, dengenin tekrar sağlanması gerektiği yönündeki sesler hem ABD'de, hem de bazı başka yerlerde yükselmeye başlamıştır. Özellikle ABD'deki "alim" dünyası tarafıysa değişim yönündeki baskılara "uyum" sağlamakta güçlük çeker ve direnir görünmektedir. Bir yandan da ama bilim-yönetim birlikteliğinin başta karşı çıkıp yerini almak için mücadele ettiği "uzman görüşü-yönetim"

bileşimi, 1980'lerle birlikte yeni bir canlanışla, bazen üniversitelerden insanlarla iç içe geçmiş, bazen de kendi başına, giderek bir “endüstri” halini almakta ve ilerlemektedir.

Dünyanın geri kalanı 1950'ler oluşumu bilim-yönetim birlikteliğini esasen ABD'den öğrenmiştir. Bunun ilk etkileri, ABD'nin ulaşabildiği yerlerde, ya modelin izlenmesi, (Denizel ve diğerleri, baskıda), ya da ABD'de yapılanların ithal eden yerlerdeki “uzman görüşü” anlayışını beslemesi şeklinde olmuştur. Bir süre sonra ama, daha yakın çevrenin bazı “köşelerinde” birlikteliğin bilim anlayışını sorgulayan veya tamamını karşısına alan görüşler su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu tür yönelimler ABD'de de görülmüş veya oraya da sıçramaya çalışmıştır. Ancak daha yakın zamanlarda görece olarak daha yaygın hal alışı ABD dışında olmuştur. ABD'de kurumsallaşan doğa bilimci modele dayalı “alimlik” dünyası, çevredeki bu gelişmelere karşı, seçilecek kelime bu konularda alınan pozisyona bağlı olmak üzere, kendini korumuş veya direnmiştir. ABD dışındaki sözünü ettiğim türden eğilimler ise, ya sosyal bilimleri doğa bilimci modelden ayrı tutan bir anlayışın yönetimle birlikteliği şeklindeki bir iki dünyalılığa, ya da yönetim tarafından (veya uygulamalılığından) sıyrılarak, bir sosyal bilim (veya belki daha doğrusu, bir sosyal inceleme) dünyasının tek başına egemenliğine yönelme çabasını ifade etmektedir (örneğin, Reed, 1997; Hassard ve Kelemen, 2002).

Bilim-yönetim birlikteliğinin, daha uzak bir “çevre” ülkesi örneği olarak Türkiye açısından ele alınması da bir başka tek dünyalılığı göstermiştir. Bu tek dünyalılıkta ama, “edim” dünyası esastır. Alimlik dünyası, doğa bilimci tezahürüyle de, öznelci veya yorumlayıcı haliyle de hep kenarda kalmıştır. Son zamanlarda, her iki yönden de bazı kıpırdanmalar gözlemlemek mümkündür. Ama burada da, bu kez, bilim-yönetim birlikteliği oluşumunun öncesindeki “uzman görüşü-yönetim” beraberliği, yine seçilecek kelime bu konuda alınacak pozisyona bağlı olarak, kendini korumakta veya direnmektedir.

Merkez ABD'nin kendi bünyesinde, merkezle çevre arasında ve çevrenin kendi içindeki farklılaşmaların meydana getirdiği bu parçalı görünüm (ayrıca bakınız Whitley, 2000), en azından öngörülebilir gelecek için, gitmemek üzere buradadır. Bilim-yönetim birlikteliğinin tarihsel seyrine bir şekilde eklenmiş akademik faaliyetin uluslararası veya ulusal düzeydeki kurumsal alanlarında, hatta bir yüksek öğretim kuruluşu bünyesinde dahi kendisini gösterebilmektedir. Mutlu ve umutlu başlayan beraberlik, artık bol miktarda tartışma ve gerilime sahnedir. Ancak sahnede neler olduğu da her yerde bir değildir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, E. 1996. Management fashion. *Academy of Management Review*, 21(1): 254-285.
- Aldrich, H. 1988. Paradigm Warriors: Donaldson Versus the Critics of Organization Theory. *Organization Studies*, 9(1): 19-25.
- Alvesson, M. ve Deetz, S. 1996. Critical theory and postmodernism approaches to organizational studies. Clegg, S. R., Hardy, C. ve Nord, W. R. (Der.). *Handbook of Organization Studies*: 191-217. London: Sage,.
- Barley, S. R. ve Kunda, G. 1992. Design and devotion: Surges of rational and normative ideologies of control in managerial discourse. *Administrative Science Quarterly*, 37(5): 363-399.
- Behling, O. 1980. The case for the natural science model for research in organizational behavior and organization theory. *Academy of Management Review*, 5(4): 483-490.
- Berkman, Ü. 1987. Amme İdaresi Dergisi'nde yayınlanan makaleler ve Türk yönetim bilimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 20(4): 19-42.
- Bornemann, A. 1961. The development of the teaching of management in the school of business. *Academy of Management Journal*, 4(2):129-136.
- Boulding, K.E. 1958. Evidences for an administrative science: A review of the administrative science quarterly, Volumes 1 and 2. *Administrative Science Quarterly*, 3(1): 1-22.
- Burrell, G. ve Morgan, G. 1979. *Sociological paradigms and organizational analysis: elements of the sociology of corporate life*. London: Heinemann.
- Charnes, A. 1955. Future of mathematics in management science. *Management Science*, 1(2): 180-182.
- Churchman, C. W. 1955. Management science: The journal. *Management Science*, 1(2): 187-188.
- Clegg, S. R. 1981. Organization and control. *Administrative Science Quarterly*, 26(4): 545-562.
- Clegg, S. R. ve Dunkerley, D. 1980. *Organization, class and control*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Cooper, C. L. ve Burrell, G. 1988. Modernism, postmodernism and organizational analysis: an introduction. *Organization Studies*, 9(1): 91-112.
- Daft, L. R. 1980. The evolution of organizational analysis in ASQ, 1959-1979. *Administrative Science Quarterly*, 25(4): 623-636.
- Daft, L. R., ve Lewin, Y. A. 1990. Can organization studies begin to break out of the normal science straitjacket? an editorial essay. *Organization Science*, 1(1): 1-9.
- Deetz, S. 2000. Putting the community into organizational science: Exploring the construction of knowledge claims. *Organization Science*, 11(6): 732-738.
- Denizel, M., Üsdiken, B. ve Tunçalp, D. (baskıda). Drift or shift? Continuity, change and international variation in knowledge production in OR/MS. *Operations Research*.
- Donaldson, L. 1995. *American anti-Management theories of organization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Drucker, P. F. 1955. Management science and the manager. *Management Science*, 1(2): 115-126.

- Drucker, P. F. 1955/1976. *The practice of management*. London: Heinemann.
- Dunbar, R.L.M. 1983. Toward an applied administrative science. *Administrative Science Quarterly*, 28(1): 129-144.
- Duncan, J. W. 1970. Methodological orientations and management theory: An analysis of academic opinion. *Academy of Management Journal*, 13(3): 337-348.
- Dunnette, M. D., Brown, Z. M. 1968. Behavioral science research and the conduct of Business. *Academy of Management Journal*, 11(2): 177-188.
- Durand, D. E. 1974. Citation count analysis of behavioral science journals in influential management literature. *Academy of Management Journal*, 17(3): 579-583.
- Easton, D. 1957. Traditional and behavioral research in American political science. *Administrative Science Quarterly*, 2(1): 110-115.
- Engwall, L. 1997. The Vikings versus the world: An examination of Nordic business research. *Scandinavian Journal of Management*, 12(4): 425-436.
- Engwall, L. 1998. Mercury and Minerva: A modern multinational academic business studies on a global scale. Alvarez, J. L. (Der.). *The Diffusion and Consumption of Business Knowledge*: 81-109. London: MacMillan Press.
- Estafen, B. D. 1971. Methods for management research in the 1970's: An ecological systems approach. *Academy of Management Journal*, 14(1): 51-64.
- Frederick, W. C. 1963. The next development in management science: A general theory. *Academy of Management Journal*, 6(3): 212-219.
- Frost, P. 1980. Toward a radical framework for practicing organization science. *The Academy of Management Review*, 5(4): 501-508.
- Goelz, P. C. 1958. Toward a concept of education for administration. *Academy of Management Journal*, 1(1): 62-63.
- Goode, H. H. 1958. Greenhouses of science for management. *Management Science*, 4(4): 365-381.
- Gordon, R. A. ve Howell, J. E. 1959. *Higher education for business*, New York: Columbia University Press.
- Greenhut, M. L. 1958. Mathematics, realism and management science. *Management Science*, 4(3): 314-320.
- Grey, C. 2001. Re-imagining relevance: A response to Starkey and Madan. *British Journal of Management*, 12(Özel Sayı): 27-32.
- Gibbins, R. E. ve Hunt, S. D. 1978. Is management a science? *The Academy of Management Review*, 3(1): 139-144.
- Gulick, L. 1965. Management is a science. *Academy of Management Journal*, 8(1): 7-13.
- Hambrick, D. C. 1994. 1993 Presidential address: What if the academy actually mattered? *Academy of Management Review*, 19(1): 11-16.
- Hassard, J. ve Kelemen, M. 2002. Production and consumption in organizational knowledge: The case of the 'paradigms debate'. *Organization*, 9(3): 331-355.
- Hekimian, J. S. 1969. The growing split between management theory and practice. *Academy of Management Proceedings*, 115-116.
- Heper, M. ve Berkman, Ü. 1979. Administrative studies in Turkey: A general perspective. *International Social Science Journal*, 31: 305-327.

- Hicks, H. G. ve Goronzy, F. 1967. On methodology in the study of management and organization. *Academy of Management Journal*, 10(4): 371-384.
- House, R. J. 1975. The quest for relevance in management education: Some second thoughts and undesired consequences. *Academy of Management Journal*, 18(2): 323-333.
- House, R. J. ve Miner, J. B. 1969. Merging management and behavioral theory: The interaction between span of control and group size. *Administrative Science Quarterly*, 14(3): 451-464.
- Huff, A. S. 2000. Presidential address: Changes in organizational knowledge production. *Academy of Management Review*, 25(2): 288-293.
- Jenks, L. H. 1960. Early phases of the management movement. *Administrative Science Quarterly*, 5(3): 421-447.
- Jermier, J. M. 1998. Introduction: Critical Perspectives on organizational control. *Administrative Science Quarterly*, 43(2): 235-256.
- Kilduff, M. ve Mehra, A. 1997. Postmodernism and organizational research. *Academy of Management Review*, 22(2): 453-481.
- Koontz, H. 1961. The management theory jungle. *Academy of Management Journal*, 4(3): 174-188.
- Koontz, H. 1980. The management theory jungle revisited. *Academy of Management Review*, 5(2): 175-187.
- Kuhn, T. S. 1970/1996. *The structure of scientific revolutions*. 3. basım. Chicago: University of Chicago Press.
- Litchfield, E. H. 1956. Notes on a general theory of administration. *Administrative Science Quarterly*, 1(1): 3-29.
- Locke, R. R. 1989. *Management and higher education since 1940: The influence of America and Japan on West Germany, Great Britain and France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, R. R. 1996. *The Collapse of the American management mystique*. Oxford: Oxford University Press.
- Loveland, J., Whatley, A., Ray, B., Reidy, R. 1973. An analysis of the readability of selected management journals. *Academy of Management Journal*, 16(3): 522-524.
- March, J. G. ve Sutton, R. I. 1997. Organizational performance as a dependent variable. *Organization Science*, 8(6): 698-706.
- McFarland, D. E. 1960. The emerging revolution in management education. *Academy of Management Journal*, 3(1): 7-15.
- McKelvey, B. ve Aldrich, H. 1983. Populations, natural selection, and applied organizational science. *Administrative Science Quarterly*, 28(1): 101-128.
- McNulty, M. S. 1975. A question of managerial legitimacy. *Academy of Management Journal*, 18(3): 579-588.
- Meindl J. R., Ehrlich, S. B. ve Dukerich J. M. 1985. The romance of leadership. *Administrative Science Quarterly*, 30(1): 7-10.
- Miller, P. ve O'Leary, T. 1989. Hierarchies and American ideals, 1900-1940. *Academy of Management Review*, 14(2): 250-265.
- Morey, N. C. ve Luthans, F. 1984. An emic perspective and ethnosience methods for organizational research. *Academy of Management Review*, 9(1): 27-36.
- Morgan, G. 1980. Paradigms, metaphors, and puzzle solving in organization theory. *Administrative Science Quarterly*, 25(4): 605-622.

- Morgan, G. ve Smircich, L. 1980. The case for qualitative research. *Academy of Management Review*, 5(4): 491-500.
- Mowday, R. T. 1997. Presidential address: Reaffirming our scholarly values. *Academy of Management Review*, 22(2): 335-345.
- Odiorne, G. S. 1966. The management theory jungle and the existential manager. *Academy of Management Journal*, 9(2): 109-116.
- Öncü, A. 1986. Sosyoloji oturumu üzerine yorum, Atauz, S. (Der.). *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, 233-239. Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara.
- Özen, Ş. 1995. Kamu yönetimi yazınımız ve örgütler-yönetim çalışma alanı: Tehlikeli İlişkiler?. *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri*, 1: 71-96 Ankara: TODAİE.
- Özen, Ş. 2000. Türk yönetim/organizasyon yazınında yöntem sorunu: Kongre bildirileri üzerine bir inceleme. *DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 89-119.
- Peters, T. J. ve Waterman, R. H. 1982. *In search of excellence*. New York: Harper and Row.
- Pfeffer, J. 1993. Barriers to the advance of organizational science: Paradigm development as a dependent variable. *Academy of Management Review*, 18(4): 599-620.
- Pfeffer, J. ve Salancik, G. R. 1978. *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. New York: Harper ve Row.
- Pierson, F. C. 1959. *The education of American businessmen*, New York: McGraw-Hill.
- Preston, L. E. ve Post, J. E. 1974. The third managerial revolution. *Academy of Management Journal*, 17(3): 476-486.
- Reed, M. I. 1997. In praise of duality and dualism: Rethinking agency and structure in organizational analysis. *Organization Studies*, 18(1): 21-42.
- Rimler, G. W. 1976. The death of management-a search for causes. *Academy of Management Review*, 1(2): 126-128.
- Rynes, S. L., Bartunek, J. M. ve Daft, R. L. 2001. Across the great divide: Knowledge creation and transfer between practitioners and academics. *Academy of Management Journal*, 44(2): 340-355.
- Sanders, P. 1982. Phenomenology: A new way of viewing organizational research. *Academy of Management Review*, 7(3): 353-360.
- Schwandt, T. A. 1997. *Qualitative inquiry*. Thousand Oaks, California: Sage
- Scott, W. G. 1974. Organization theory: A reassessment. *Academy of Management Journal*, 17(2): 242-254.
- Shenhav, Y. 1999. *Manufacturing rationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Smiddy, H. F. 1956. Present status of the work of managing. *Management Science*, 2(3): 209-221.
- Smiddy, H. F. ve Naum, L. 1954. Evolution of a “science of managing” in America. *Management Science*, 1(1): 1-31.
- Stark, B. J. ve Miller, T. R. 1976. Selected personnel practices relating to research and publication among management faculty. *Academy of Management Journal*, 19(3): 502-505.
- Starkey, K. 2001. In defense of modes one, two and three: A response. *British Journal of Management*. 12(Özel sayı): 77-80.

- Starkey, K. ve Madan, P. 2001. Bridging the relevance gap: Aligning stakeholders in the future of management research. *British Journal of Management*, 12(Özel sayı): 3-26.
- Steffy, B. D. ve Grimes, A. J. 1986. A critical theory of organization science. *The Academy of Management Review*, 11(2): 322-336.
- Sunar, İ. 1986. *Düşün ve toplum*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Susman, G. I. ve Evered, R. D. 1978. An assessment of the scientific merits of action research. *Administrative Science Quarterly*, 23(4): 582-603.
- Taylor, F. W. 1911/1947. *Scientific management*. New York: Harper and Row.
- Thomas, K. W. ve Tymon, W. G. JR. 1982. Necessary properties of relevant research: Lessons from recent criticisms of the organizational sciences. *Academy of Management Review*, 7(3): 345-352.
- Thompson, J.D. 1956. On building an administrative science. *Administrative Science Quarterly*, 1(1): 102-111.
- Üsdiken, B. 1989. Mükemmeli arayış: On yıl önce, beş yıl sonra. *Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3: 72-95.
- Üsdiken, B. (baskıda). Türkiye’de iş yapmanın ve işletmenin akademikleştirilmesi, 1930-1950. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.
- Üsdiken, B. ve Erden, Z. 2001. Örnek alma, mecbur tutulma ve geçmişe bağımlılık: Türkiye’deki yönetim yazınında değişim. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(4): 1-31.
- Üsdiken, B. ve Erden, Z. 2002. 1990’lı yıllarda Türkiye’de yönetim alanı: Disiplinin yapısı ve yaklaşımlar. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 91-115.
- Üsdiken, B. ve Leblebici, H. 2001. Organization theory. N. Anderson, D. Ones, H.K. Sinangil ve C.Viswesvaran, (Der.). *International Handbook of Work and Organizational Psychology* 2: 377-397. Newbury Park, CA: Sage.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. 1992. Türkiye’de yayınlanan yönetimle ilgili veri temelli makalelerde yöntem. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 19(2): 249-266.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. 1993. Türkiye’de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2): 73-93.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. 1995. Organizational analysis in North America and Europe: A comparison of co-citation networks. *Organization Studies*, 16: 503-526.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. 1999. Organization theory ‘made in USA’: What has been changing lately in the produce of the world’s largest manufacturer. 15. EGOS (European Group for Organizational Studies) Colloquium, Coventry, UK, 4-6 Temmuz.
- Üsdiken, B. ve Wasti, S. A. 2002. Türkiye’de akademik bir inceleme alanı olarak personel veya ‘insan kaynakları’ yönetimi, 1972-1999. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(3): 1-37.
- Üsdiken, B., Selekler, N. ve Çetin, D. 1998. Türkiye’de yönetim yazınına egemen anlayışın oluşumu: Sevk ve İdare Dergisi üzerine bir inceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(3): 58-87.
- Van Maanen, J. 1979. Reclaiming qualitative methods for organizational research: A preface. *Administrative Science Quarterly*, 24(4): 520-526.
- Weinwurm, E. H. 1957. Limitations of the scientific method in management science. *Management Science*, 3(3): 225-233.

- Weiss, R. M. 2000. Taking science out of organization science: How would postmodernism reconstruct the analysis of organizations? *Organization Science*, 11(6): 709-731.
- Whitley, R. 1998. The management sciences and managerial skills. *Organization Studies*, 9: 47-48.
- Whitley, R. 2000. *The intellectual and social organization of the sciences*. Oxford: Oxford University Press.
- Wieland, G. F. 1974. Contributions of organizational sociology to the practice of management: A book review essay. *Academy of Management Journal*, 17(2): 318-333.
- Wren, D. A. 1994. *The evolution of management thought*. 4. basım. Singapore: Wiley.
- Zand, D. E. ve Sorensen, R. 1975. Theory of change and the effective use of management science. *Administrative Science Quarterly*, 20(4): 532-545.

Behlül Üsdiken, Sabancı Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Daha önce Boğaziçi Üniversitesi ve Koç Üniversitesi'nde (yarı zamanlı) çalışmıştır. Esas ilgi alanı örgüt kuramlarıdır. Şu sıralarda yönetim düşüncesi ve yazımının Türkiye'de ve başka yerlerdeki tarihsel seyri, yöneticilik eğitimi ve Türkiye'deki üst düzey yöneticiler üzerinde araştırma yapmaktadır.

E-posta: behlul@sabanciuniv.edu.tr